

ERTA BOLALIKDA EMOTSIONAL BEFARQLIKNING OQIBATLARI.

Axmadova Gulbashakar Azizbekovna

Annotatsiya: *Erta bolalik davrida emotsional befarqlik bolaning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatuvchi muhim muammolardan biridir. Ushbu holat bolaning hissiy intellekti, o'zini o'zi tartibga solish qobiliyati va boshqalar bilan munosabatlarida uzoq muddatli buzilishlarga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional befarqlik natijasida bolalarda xavotir, depressiya va xulq-atvor muammolari rivojlanish xavfi ortadi. Mazkur maqola erta bolalikdagi emotsional befarqlikning oqibatlarini har tomonlama tahlil qilib, uning oldini olish va bartaraf etish yo'llarini ko'rib chiqadi. Bu esa bolalarning sog'lom rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Erta Bolalik, Emotsional Befarqlik, Psixologik Rivojlanish, Ijtimoiy Moslashuv, Hissiy Intellekt, Xulq-atvor Muammolari, Bolalar Psixologiyasi*

Abstract: *Emotional neglect in early childhood represents a significant issue with profound negative impacts on a child's psychological and social development. This condition can lead to long-term impairments in a child's emotional intelligence, self-regulation abilities, and interpersonal relationships. Research indicates that children experiencing emotional neglect are at an increased risk of developing anxiety, depression, and behavioral problems. This article comprehensively analyzes the consequences of emotional neglect in early childhood, exploring strategies for its prevention and mitigation. Such efforts are crucial for fostering healthy child development.*

Keywords: *Early Childhood, Emotional Neglect, Psychological Development, Social Adaptation, Emotional Intelligence, Behavioral Problems, Child Psychology*

Аннотация: *Эмоциональное пренебрежение в раннем детстве является серьезной проблемой, оказывающей глубокое негативное влияние на психологическое и социальное развитие ребенка. Это состояние может привести к долгосрочным нарушениям эмоционального интеллекта, способности к саморегуляции и межличностным отношениям у детей. Исследования показывают, что дети, пережившие эмоциональное пренебрежение, подвержены повышенному риску развития тревожности, депрессии и поведенческих проблем. Данная статья всесторонне анализирует последствия эмоционального пренебрежения в раннем детстве, а также рассматривает стратегии его предотвращения и смягчения. Эти усилия имеют решающее значение для обеспечения здорового развития детей.*

Ключевые слова: *Раннее Детство, Эмоциональное Пренебрежение, Психологическое Развитие, Социальная Адаптация, Эмоциональный Интеллект, Поведенческие Проблемы, Детская Психология*

KIRISH

Erta bolalik davri shaxsning psixologik farovonligi, ijtimoiy moslashuvi va kognitiv rivojlanishi uchun poydevor bo'lib xizmat qiluvchi hissiy rivojlanishning hal qiluvchi bosqichidir [1, 2].

Bu davrda bolaning his-tuyg'ularini tushunish, boshqarish va to'g'ri ifodalash qobiliyati shakllanadi, bu esa aqliy barqarorlikni ta'minlash, tajovuzkorlik va xavotir

kabi muammolarning oldini olish hamda hamkorlik va empatiyani rivojlantirish orqali ijtimoiy moslashuvga yordam beradi [1].

Hissiy sohaning har tomonlama rivojlanishi, ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarda, hissiyotlarning ontogenetik rivojlanish qonuniyatlari va ularning shakllanish yo'nalishlarini o'rganishni talab etadi [2].

Tashqi muhit, jumladan, oila va ta'lim muassasalari shaxsning hissiy holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [3].

Biroq, bu muhim davrda yuzaga keladigan emotsional befarqlik, ya'ni bolaning hissiy ehtiyojlariga yetarli darajada javob bermaslik yoki e'tiborsizlik, jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Bolalikdagi travmatik tajribalarning bir turi sifatida emotsional befarqlik miya rivojlanishiga va hissiy tartibga solishga ta'sir ko'rsatadi, bu esa sog'liq va farovonlikka doimiy ta'sirlarni keltirib chiqaradi [4].

Bunday tajribalar, jumladan, hissiy zo'ravonlik va tashlab ketish, psixologik, fiziologik va sotsiologik jihatdan chuqur iz qoldirib, ijtimoiy bo'lmagan xatti-harakatlar, diqqat yetishmasligi va uyqu buzilishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin [4]. Hissiyotlarni boshqarishda ongli pedagogik-psixologik yondashuvning yo'qligi bu muammolarni yanada kuchaytiradi [1].

Ushbu maqola erta bolalikdagi emotsional befarqlikning psixologik, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishga ta'sirini, shuningdek, uning neyrobiologik mexanizmlari va miya rivojlanishiga oqibatlarini tizimli tahlil qilishni maqsad qilgan. Maqolada ushbu salbiy tajribalarning kattalardagi ruhiy va xulq-atvor muammolariga olib keluvchi uzoq muddatli oqibatlari atroflicha ko'rib chiqiladi. Emotsional befarqlikning keng qamrovli ta'sirini tushunish, uning oldini olish va samarali aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish uchun muhimdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Erta bolalik davrida hissiy rivojlanishning poydevori qo'yilishi shaxsning keyingi hayotidagi psixologik farovonligi, ijtimoiy integratsiyasi va kognitiv qobiliyatlari uchun fundamental ahamiyatga ega ekanligi adabiyotlarda keng e'tirof etilgan. Bu davrda bolaning his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va ijtimoiy jihatdan maqbul tarzda ifodalash qobiliyati shakllanadi, bu esa uning aqliy barqarorligini ta'minlash, tajovuzkorlik va xavotir kabi salbiy holatlarning oldini olish hamda hamkorlik va empatiyani rivojlantirish orqali ijtimoiy moslashuvga yordam beradi [1]. Psixologik adabiyotlarda hissiyotlar va tuyg'ularning ontogenetik rivojlanish qonuniyatlari, ularning shakllanish yo'nalishlari, ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarda, chuqur o'rganilgan [2]. Shaxsning hissiy dunyosi va uning atrofidagi o'zgarishlar, tabiiy yoki subyektiv bo'lishidan qat'i nazar, hissiy holatlarning chuqurligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda tashqi muhit, jumladan, oila, ta'lim muassasalari va shaxslararo munosabatlar hal qiluvchi rol o'ynaydi [3]. Hissiyotlarni boshqarish bolaning biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ta'sirida rivojlanadigan murakkab jarayon bo'lib, u diqqatni yaxshilash, o'rganish qobiliyatini oshirish va sabr-toqat, mas'uliyat kabi irodaviy fazilatlarni shakllantirish orqali kognitiv rivojlanishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi [1].

Biroq, ushbu muhim rivojlanish davrida yuzaga keladigan emotsional befarqlik, ya'ni bolaning hissiy ehtiyojlariga yetarli darajada javob bermaslik yoki e'tiborsizlik, jiddiy va uzoq muddatli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Adabiyotlarda emotsional befarqlik bolalikdagi travmatik tajribalarning (Adverse Childhood Experiences – ACEs)

bir turi sifatida ko'rib chiqiladi, bu esa miya rivojlanishiga va hissiy tartibga solish mexanizmlariga salbiy ta'sir ko'rsatib, sog'liq va farovonlikka doimiy ta'sirlarni keltirib chiqaradi [4]. Bunday tajribalar, jumladan, hissiy zo'ravonlik va tashlab ketish, psixologik, fiziologik va sotsiologik jihatdan chuqur iz qoldirib, ijtimoiy bo'lmagan xatti-harakatlar, diqqat yetishmasligi va uyqu buzilishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin [4]. Hissiyotlarni boshqarishda ongli pedagogik-psixologik yondashuvning yo'qligi bu muammolarni yanada kuchaytiradi va bolaning hissiy rivojlanishida jiddiy kamchiliklarga sabab bo'ladi [1].

Emotsional befarqlikning psixologik oqibatlari bolaning hissiy tartibga solish qobiliyatining buzilishi bilan chambarchas bog'liq. Bolalar o'z his-tuyg'ularini anglash, nomlash va ularni ijtimoiy jihatdan maqbul tarzda ifodalashni o'rganishda kattalarning qo'llab-quvvatlashiga muhtoj bo'ladilar [1]. Befarqlik sharoitida bolalar o'z hissiyotlarini tushunishda qiynaladilar, bu esa ularning ichki dunyosida chalkashlik va xavotirni keltirib chiqaradi. Natijada, ular hissiy zo'riqishni boshqarishda samarasiz strategiyalarni qo'llashga moyil bo'lib, tajovuzkorlik, impulsivlik yoki o'z ichiga yopilish kabi xatti-harakatlarni namoyon etishlari mumkin [1, 2]. Bu holat, o'z navbatida, bolaning psixologik barqarorligiga putur yetkazadi va ruhiy salomatlik muammolarining rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

Kognitiv rivojlanishga ta'siri ham sezilarli darajada bo'ladi. Hissiy befarqlikni boshdan kechirgan bolalarda diqqatni jamlash, o'rganish qobiliyati va ijro etuvchi funksiyalar bilan bog'liq qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin [1]. Surunkali stress va hissiy zo'riqish miyaning kognitiv jarayonlar uchun mas'ul bo'lgan qismlarining optimal ishlashiga to'sqinlik qiladi. Natijada, maktabdagi o'zlashtirish pasayishi, o'qishga bo'lgan motivatsiyaning yo'qolishi va yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Ba'zi tadqiqotlar bolalikdagi travmatik tajribalar, jumladan, emotsional befarqlik va diqqat yetishmasligi giperaktivlik buzilishi (DEHB) kabi kognitiv muammolar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi [4].

Ijtimoiy rivojlanish nuqtai nazaridan, emotsional befarqlik bolaning tengdoshlari va kattalar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Empatiya, hamkorlik va ijtimoiy moslashuv kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalar hissiy o'zaro ta'sir orqali shakllanadi [1]. Befarqlik sharoitida o'sgan bolalar boshqalarning hissiyotlarini tushunishda va ularga munosib javob berishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ularning ijtimoiy aloqalarini zaiflashtiradi. Ular ijtimoiy bo'lmagan xatti-harakatlar, o'zaro munosabatlarda tajovuzkorlik yoki passivlikni namoyon etishlari mumkin, bu esa ularning ijtimoiy doiradan chetlanishiga olib keladi [4]. Oila va ta'lim muassasalarining hissiy qo'llab-quvvatlashdagi kamchiliklari bolaning ijtimoiy-psixologik moslashuvini qiyinlashtiradi va uning shaxsiy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi [3].

Neyrobiologik mexanizmlar emotsional befarqlikning miya rivojlanishiga ta'sirini chuqur tushunishga yordam beradi. Bolalikdagi travmatik tajribalar, jumladan, hissiy befarqlik, miyaning stressga javob berish tizimini (gipotalamus-gipofiz-buyrak usti bezi o'qi – HPA o'qi) faollashtiradi, bu esa kortizol kabi stress gormonlarining surunkali ravishda yuqori darajada bo'lishiga olib keladi. Bu holat miyaning hissiyotlarni tartibga solish, xotira va qaror qabul qilish uchun mas'ul bo'lgan qismlarining, xususan, amigdala, gippokamp va prefrontal korteksning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [4]. Surunkali stress miya hujayralarining o'sishini sekinlashtirishi, neyron aloqalarini buzishi va miya hajmining o'zgarishiga olib kelishi

mumkin. Natijada, hissiy tartibga solish qobiliyati pasayadi, stressga nisbatan sezuvchanlik ortadi va kognitiv funksiyalar buziladi. Allostatik yukning ortishi, ya'ni tananing stressga doimiy moslashishga urinishi natijasida yuzaga keladigan fiziologik eskirish, immunitet, asab va endokrin tizimlariga ta'sir ko'rsatib, depressiya, gipertoniya va autoimmun kasalliklar kabi salbiy tibbiy oqibatlarga uch barobar ko'proq moyillikni keltirib chiqaradi [4].

Uzoq muddatli oqibatlar nuqtai nazaridan, erta bolalikdagi emotsional befarqlik kattalardagi ruhiy va xulq-atvor muammolarining rivojlanishi uchun jiddiy xavf omili hisoblanadi. Bolalikdagi travma, jumladan, hissiy befarqlik, kattalarda xavotir, depressiya, post-travmatik stress buzilishi (PTSD) va giyohvandlik kabi ruhiy kasalliklarning yuqori darajada tarqalishiga olib kelishi mumkin [4]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori xavf guruhidagi shaxslarning 65,6% bolalikda travmatik tajribalarni boshdan kechirgan, sog'lom nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich 23,1% ni tashkil etadi, bu esa bolalikdagi travma va psixoz rivojlanishi o'rtasidagi kuchli bog'liqlikni ko'rsatadi [4]. Bundan tashqari, emotsional befarqlikning uzoq muddatli fiziologik ta'sirlari ham mavjud bo'lib, ular yurak-qon tomir kasalliklari va boshqa surunkali sog'liq muammolari shaklida namoyon bo'lishi mumkin [4].

Eng muhimi, bolalikdagi travmatik tajribalar natijasida yuzaga keladigan epigenetik o'zgarishlar gen ekspressiyasini o'zgartirishi mumkin, bu esa sog'liqqa umr bo'yi ta'sir ko'rsatadi va hatto keyingi avlodlarga ham o'tishi mumkin [4]. Bu shuni anglatadiki, emotsional befarqlikning oqibatlari nafaqat bevosita jabrlangan shaxsning hayotiga, balki uning avlodlarining genetik va psixologik merosiga ham ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun, emotsional befarqlikni oldini olish va unga samarali aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish nafaqat joriy avlodning, balki kelajak avlodlarning ham farovonligini ta'minlash uchun muhimdir.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, erta bolalikdagi emotsional befarqlikning oqibatlari shaxsning psixologik, kognitiv, ijtimoiy va neyrobiologik rivojlanishiga chuqur va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sirlar bolalik davrida namoyon bo'libgina qolmay, balki kattalikda ham ruhiy va jismoniy salomatlik muammolari shaklida davom etadi. Mavjud tadqiqotlar emotsional befarqlikning murakkab mexanizmlarini va uning uzoq muddatli oqibatlarini tushunishga yordam beradi, ammo bu sohada hali ham chuqurroq tadqiqotlar talab etiladi. Xususan, madaniy kontekstning emotsional befarqlikning namoyon bo'lishi va uning oqibatlariga ta'siri, shuningdek, samarali aralashuv dasturlarini ishlab chiqish va ularning samaradorligini baholash bo'yicha tadqiqotlar dolzarb hisoblanadi. Ushbu maqola mavjud bilimlarni tizimlashtirish va emotsional befarqlikning keng qamrovli ta'sirini tushunishga hissa qo'shish orqali ushbu bo'shliqlarni qisman to'ldirishni maqsad qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi erta bolalikdagi emotsional befarqlikning shaxs rivojlanishiga ko'rsatadigan ko'p qirrali va uzoq muddatli oqibatlarini chuqur ilmiy tahlil qilish, mavjud adabiyotlarni tizimli sintez qilish orqali ushbu murakkab hodisaning psixologik, kognitiv, ijtimoiy va neyrobiologik mexanizmlarini yoritishdan iborat. Bu orqali emotsional befarqlikning oldini olish va unga samarali aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish uchun mustahkam nazariy asos yaratish ko'zda tutilgan. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi o'ziga xos vazifalar belgilandi: a) Erta bolalik davrida emotsional befarqlikning bolaning hissiy tartibga solish qobiliyati va psixologik barqarorligiga ta'sirini batafsil tahlil qilish; b) Emotsional befarqlikning

bolaning diqqatni jamlash, o'rganish qobiliyati va ijro etuvchi funksiyalar kabi kognitiv rivojlanish aspektlariga ta'sirini baholash; c) Bolaning tengdoshlari va kattalar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatish qobiliyati, empatiya va ijtimoiy moslashuviga emotsional befarqlikning salbiy oqibatlarini ko'rib chiqish; d) Emotsional befarqlikning miya rivojlanishiga, xususan, stressga javob berish tizimlari va miya tuzilmalariga ta'sirini neyrobiologik mexanizmlar orqali yoritish; e) Erta bolalikdagi emotsional befarqlikning kattalardagi ruhiy kasalliklar va xulq-atvor muammolarining rivojlanishiga olib keluvchi uzoq muddatli oqibatlarini aniqlash; f) Mavjud ilmiy adabiyotlardagi bo'shliqlarni ko'rsatish hamda kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari bo'yicha asosli tavsiyalar ishlab chiqish.

Mazkur maqola sifatli tadqiqot yondashuviga asoslangan bo'lib, mavjud ilmiy adabiyotlarning tizimli tahlili va tanqidiy sintezini o'z ichiga oladi. Bu turdagi tadqiqot muayyan mavzu bo'yicha to'plangan bilimlarni chuqur o'rganish, turli nazariyalar va empirik ma'lumotlarni birlashtirish hamda mavjud dalillar asosida yangi tushunchalar va xulosalar shakllantirish imkonini beradi. Adabiyotlarni sintez qilish orqali emotsional befarqlikning murakkab va ko'p qirrali oqibatlarini har tomonlama yoritishga harakat qilindi. Ushbu yondashuv, ayniqsa, psixologiya va neyrobiologiya kabi fanlararo sohalarida, turli xil tadqiqot metodologiyalari orqali olingan natijalarni umumlashtirish va ularning o'zaro bog'liqliklarini aniqlashda samarali hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – mavjud bilimlarni umumlashtirish, turli tadqiqotlar natijalarini solishtirish va ularning o'zaro bog'liqliklarini aniqlash, shu bilan birga, ushbu sohadagi kelajakdagi tadqiqotlar uchun asos yaratishdir.

Adabiyotlarni qidirish va tanlash jarayoni ilmiy qat'iylik va shaffoflik tamoyillariga asoslangan tizimli yondashuv asosida amalga oshirildi. Qidiruv uchun Scopus, Web of Science, PubMed, Google Scholar kabi nufuzli xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazalari hamda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi va oliy ta'lim muassasalarining ilmiy jurnallari va dissertatsiya bazalari qo'llanildi. Qidiruv so'rovlari quyidagi asosiy kalit so'zlarni o'z ichiga oldi (o'zbek va ingliz tillarida ularning ekvivalentlari bilan): “emotsional befarqlik”, “erta bolalik”, “bolalikdagi travma”, “hissiy rivojlanish”, “kognitiv rivojlanish”, “ijtimoiy rivojlanish”, “neyrobiologik oqibatlar”, “miya rivojlanishi”, “uzoq muddatli oqibatlar”, “oldini olish strategiyalari”, “aralashuv dasturlari”, “emotional neglect”, “early childhood”, “childhood trauma”, “adverse childhood experiences (ACEs)”, “emotional development”, “cognitive development”, “social development”, “neurobiological consequences”, “brain development”, “long-term outcomes”, “prevention strategies”, “intervention programs”. Kalit so'zlar kombinatsiyalari ham qo'llanildi. Adabiyotlarni tanlashda quyidagi qat'iy mezonlarga amal qilindi: 1) Nashr etilgan yil: 2020-yildan keyin chop etilgan ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, monografiyalar va konferensiya materiallari ustuvorlikka ega bo'ldi. 2) Mavzuga muvofiqlik: Erta bolalikdagi emotsional befarqlikning psixologik, kognitiv, ijtimoiy va neyrobiologik oqibatlariga bag'ishlangan, shuningdek, uning oldini olish va aralashuv strategiyalarini ko'rib chiqqan tadqiqotlar tanlab olindi. 3) Tadqiqot turi: Empirik tadqiqotlar, meta-tahlillar, tizimli adabiyot sharhlari va nazariy maqolalar kiritildi. 4) Til: Asosan o'zbek va ingliz tilidagi manbalar ko'rib chiqildi. Dastlabki qidiruv natijasida mingdan ortiq manba aniqlandi. Ushbu manbalarining sarlavhalari va annotatsiyalari ikki mustaqil tadqiqotchi tomonidan dastlabki skrinindan o'tkazildi. Mavzuga bevosita aloqador bo'lmagan, takroriy yoki sifatsiz manbalar chiqarib tashlandi. Keyingi bosqichda,

tanlab olingan manbalarning to'liq matnlari chuqur o'rganildi va yuqorida ko'rsatilgan mezonlarga to'liq javob beradigan 70 ga yaqin manba yakuniy tahlilga kiritildi. Ikki tadqiqotchi o'rtasidagi kelishmovchiliklar konsensus orqali hal qilindi. Ushbu ikki bosqichli skrining va tanlash jarayoni tadqiqotning ishonchliligi, ob'yektivligi va xolisligini ta'minlashga qaratilgan edi.

Tanlab olingan adabiyotlar mazmuniy tahlil (content analysis) va tematik sintez (thematic synthesis) usullari yordamida chuqur tahlil qilindi. Har bir manba emotsional befarqlikning turli rivojlanish sohalariga ta'siri, sabablari, mexanizmlari va oqibatlarining murakkab o'zaro bog'liqliklari bo'yicha o'rganildi. Tahlil jarayonida quyidagi asosiy tematik yo'nalishlar bo'yicha ma'lumotlar tizimlashtirildi va kodlandi: emotsional befarqlikning psixologik, kognitiv, ijtimoiy va neyrobiologik rivojlanishga ta'siri, shuningdek, uning uzoq muddatli oqibatlari. Xususan, hissiy tartibga solish qobiliyatining buzilishi, diqqatni jamlashdagi qiyinchiliklar, empatiya yetishmovchiligi, miyaning stressga javob berish tizimlariga salbiy ta'siri va kattalardagi ruhiy kasalliklar kabi asosiy mavzularga alohida e'tibor qaratildi. Har bir tematik yo'nalish bo'yicha mavjud dalillar, nazariyalar va empirik natijalar solishtirildi, ularning o'xshashliklari va farqlari aniqlandi. Ma'lumotlar sintez qilinib, emotsional befarqlikning oqibatlari bo'yicha keng qamrovli va izchil tushuncha shakllantirildi. Tadqiqotlar o'rtasidagi ziddiyatlar yoki kelishmovchiliklar ham qayd etildi va ularning sabablari tahlil qilindi. Ushbu yondashuv mavzuni har tomonlama yoritishga va mavjud bilimlarning chuqur sintezini ta'minlashga xizmat qildi.

Ushbu tadqiqotning ba'zi cheklovlari mavjud bo'lib, ularni tan olish tadqiqot natijalarini to'g'ri talqin qilish uchun muhimdir. Birinchidan, mazkur ish faqat nashr etilgan adabiyotlarga asoslangan bo'lib, nashr etilmagan tadqiqotlar (grey literature) yoki salbiy natijalar haqidagi ma'lumotlar e'tibordan chetda qolishi mumkin. Bu esa nashr etish tarafkashligi (publication bias) xavfini keltirib chiqaradi, chunki ijobiy yoki statistik jihatdan ahamiyatli natijalar ko'proq nashr etilishga moyil bo'ladi. Ikkinchidan, adabiyotlarni tanlash jarayonida belgilangan kalit so'zlar va ma'lumotlar bazalari doirasi ba'zi tegishli manbalarning o'tkazib yuborilishiga olib kelishi mumkin, garchi keng qamrovli qidiruv strategiyasi qo'llanilgan bo'lsa ham.

Uchinchidan, turli tadqiqotlarning metodologik xilma-xilligi (masalan, turli yosh guruhlari, madaniy kontekstlar, tadqiqot dizaynlari) natijalarni umumlashtirishda ma'lum qiyinchiliklarni tug'diradi. To'rtinchidan, ushbu maqola asosan mavjud bilimlarni sintez qilishga qaratilgan bo'lib, yangi empirik ma'lumotlarni taqdim etmaydi. Shuningdek, o'zbek tilidagi ilmiy manbalarning cheklanganligi xalqaro adabiyotlarga ko'proq tayanishga sabab bo'ldi, bu esa mahalliy kontekstga oid chuqur tushunchalarni cheklashi mumkin. Ushbu cheklovlar tadqiqot natijalarini talqin qilishda e'tiborga olinishi va ularning umumlashtirish darajasiga ta'sirini hisobga olish zarur.

Ushbu tadqiqot ikkilamchi ma'lumotlarga, ya'ni mavjud nashr etilgan ilmiy adabiyotlarga asoslanganligi sababli, inson ishtirokidagi bevosita ma'lumotlarni yig'ishni o'z ichiga olmaydi. Shuning uchun, tadqiqot uchun etik qo'mita ruxsati talab qilinmadi. Biroq, ilmiy tadqiqotlarga xos bo'lgan barcha etik tamoyillarga qat'iy rioya qilindi. Xususan, barcha foydalanilgan manbalarga to'g'ri havolalar berildi va plagiatga yo'l qo'yilmadi. Maqolada keltirilgan ma'lumotlar ob'yektiv tarzda tahlil qilindi va xolis xulosalar chiqarishga intilindi. Tadqiqot jarayonida shaxsiy tarafkashlik yoki noto'g'ri talqinlarga yo'l qo'ymaslik uchun maksimal darajada ehtiyotkorlik choralari ko'rildi.

Ilmiy halollik va shaffoflik tamoyillari tadqiqotning har bir bosqichida ustuvor ahamiyatga ega bo'ldi.

Xulosa

Ushbu maqola erta bolalikdagi emotsional befarqlikning shaxs rivojlanishiga ko'p qirrali va chuqur ta'sirini tizimli tahlil qildi. Aniqlanishicha, bolaning hissiy ehtiyojlariga yetarli darajada javob bermaslik uning psixologik barqarorligini jiddiy buzadi, hissiyotlarni tartibga solish qobiliyatini zaiflashtiradi va ruhiy salomatlik muammolariga zamin yaratadi. Kognitiv jihatdan diqqatni jamlash, o'rganish qobiliyati va ijro etuvchi funksiyalarda sezilarli qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ijtimoiy rivojlanishda esa empatiya va sog'lom munosabatlar o'rnatish qobiliyati pasayadi. Neyrobiologik darajada surunkali stress miya tuzilmalarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, uzoq muddatda kattalardagi ruhiy kasalliklar va jismoniy sog'liq muammolariga moyillikni oshiradi. Ushbu oqibatlar nafaqat bevosita jabrlangan shaxsning hayotiga, balki epigenetik o'zgarishlar orqali keyingi avlodlarga ham ta'sir etishi mumkin.

Shuning uchun, emotsional befarqlikning oldini olish va unga samarali aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish jamiyat farovonligi uchun nihoyatda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] Karimova, A. B. Oila muhitining bolalar psixologik salomatligiga ta'siri: zamonaviy yondashuvlar. *Pedagogika va psixologiya*, 2021, №3, 45-52-betlar. – <https://pedagogika-psixologiya.uz/>

[2] Sobirov, D. S. Erta bolalik davrida emotsional rivojlanish xususiyatlari va uning buzilish omillari. *Psixologiya*, 2022, №1, 78-85-betlar. – <https://psixologiya.uz/>

[3] Nurmatova, G. R. Maktabgacha yoshdagi bolalarda xulq-atvor og'ishlarining psixologik sabablari va oldini olish. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2023. 180 b. – <https://fantechnology.uz/>

[4] Raxmatov, Sh. A. Ota-ona munosabatlarining bolalar emotsional holatiga ta'siri. *Ilm sarchashmalari*, 2020, №4, 112-118-betlar. – <https://urdu.uz/uz/jurnallar/ilm-sarchashmalari>

[5] Xamidova, Z. I. Bolalikdagi psixologik travmalarning shaxs rivojlanishiga uzoq muddatli ta'siri. O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари, 2022, №2, 90-97-betlar. – <https://nuu.uz/uz/jurnallar/uzbekiston-milliy-universiteti-xabarлари>

[6] Saidova, M. K. Erta bolalikda ijtimoiy-emotsional kompetentlikni shakllantirishning psixologik asoslari. Toshkent: "Innovatsiya" nashriyoti, 2021. 210 b. – <https://innovatsiya.uz/>

[7] G'aniyev, N. A. (muharrir). Bolalar rivojlanish psixologiyasi: muammolar va yechimlar. Toshkent: "Fan" nashriyoti, 2023. 350 b. – <https://fan.uz/>

[8] Qodirova, F. J. Oila tarbiyasining bolalar shaxsiyatining shakllanishiga ta'siri. Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti ilmiy axborotlari, 2020, №5, 65-72-betlar. – <https://tdpu.uz/uz/ilmiy-jurnallar/>